

Lärarintroduktion av Jenny Jägerfeld

rörande Frankenstein av Mary Shelley

Om författaren Mary Shelley

Mary Wollstonecraft Godwin, sedermera Mary Shelley, föddes den 30 augusti 1797. Hon var dotter till den radikale, anarkistiska upplysningsfilosofen och författaren William Godwin och hans hustru Mary Wollstonecraft, en av feminismens absoluta förgrundsgestalter (som bland annat har skrivit *Till försvar för kvinnans rättigheter*, en skrift i vilken hon krävde grundläggande förändringar i synen på kvinnan och hennes samhällsroll.)

Mary Wollstonecraft dog i barnsäng endast elva dagar efter dotterns födelse. När Mary var fyra år gammal gifte Godwin om sig med grannen Mary Jane Clairmont och Mary och hennes halvsyster växte upp tillsammans med hennes barn. Godwin gav Mary en ovanligt omfattande, inspirerande och avancerad utbildning för en flicka på den tiden och uppmuntrade henne att anamma hans liberala politiska idéer. I hemmet umgicks man med berömda och radikala filosofer och författare och Mary blev tidigt exponerad också för deras banbrytande idéer och alternativa tankegångar.

1812, då Mary var femton år lärde Godwin känna den då tjugoårige poeten Percy Bysshe Shelley, som inspirerats av Godwins radikala filosofi. Percy var vild och anarkistisk och hade året innan relegerats från Oxforduniversitetet med anledning av att han och studiekompisen Thomas Jefferson publicerat en skrift som propagerade för nödvändigheten av en ateistisk hållning, något som var mycket kontroversiellt på den tiden. Mary och Shelley blev förälskade i varandra.

Sexton år gammal och gravid med Shelleys barn rymde de tillsammans då hennes far inte godkände relationen. De reste runt i Frankrike, Schweiz och Tyskland. Percy Shelley var redan gift sedan tidigare och hans hustru Harriet väntade också hans barn. Marys och Percys första barn dog när det bara var en månad gammalt. Mary blev dock strax åter gravid och födde en liten son som endast levde i fem månader. Relationen kantades av än fler tragedier, Mary Shelleys halvsyster tog sitt liv och år 1816 dränkte sig Harriet, återigen gravid med Percys barn. Mary och Percy

gifte sig endast några veckor senare, vilket kanske kan verka okänsligt med tanke på Harriet, men det var Percys advokater som rådde honom till detta. Man trodde att det kunde öka hans chanser att få vårdnaden om hans och Harriets barn.

1818 publicerades Mary Shelleys gotiska skräckroman *Frankenstein*, med underrubriken *Den nye Prometheus*. Boken blev omedelbart en succé och bästsäljare, även om den samtida litteraturkritiken var ganska oförstående inför hennes roman. Man medgav att den var fascinerande, men tyckte att den saknade förfining. Men själva storyn tilltalade publiken och romanen dramatiserades omgående och spelades med stor framgång på olika engelska scener. Sedan utgivningen har över femtio filmer gjorts på temat och Frankenstein och hans monster återfinns i alla möjliga populärkulturella forum, inte minst serietidningar.

Mary Shelley kom på idén i Schweiz ett par år tidigare, då hon befann sig vid Genève sjön med sin make, poeten Lord Byron och dennes unge läkare John Polidori. Percy Shelley och Lord Byron diskuterade ofta politiska frågor och var förtjusta över att upplysningen, med sin betoning på förnuft och rationalitet, hade fört med sig så mycket positivt. Man tänkte sig att människan skulle få det bättre och bättre och att det inom en snar framtid inte skulle finnas några sjukdomar, krig eller ens onda människor. I samma anda funderade de över om det perfekta barnet verkligen skulle födas av en kvinna, vore det inte bättre om det tillverkades i ett laboratorium? Förmodligen var det i den diskussionen som Mary fick sin första idé till romanen. Att utforska vad som skulle hända om man faktiskt gjorde allvar av den idén. Hon hade ju, till skillnad från de båda männen varit både gravid och fött barn.

Det var en regnig sommar och sällskapet fördrev tiden med att berätta spökhistorier för varandra. Sådana historier var moderna just då och sällskapet var påverkat av den så kallade gotiska romantraditionen, en genre fylld av spöken och varelser som befinner sig i ett gränsland av liv och död. Lord Byron föreslog att de skulle tävla om vem som skrev den bästa skräckromanen och det var sprunget ur den här tävlingen som Mary började skriva sin historia. Lord Byron och Percy Shelley lämnade veterligen inte in något manus till tävlingen, men Polidori kom 1819 ut med den första vampyrromanen som kort och gott heter *The Vampire*.

Percy och Mary hade inte bara äktenskapet gemensamt utan också skrivandet.

Percy hjälpte Mary att redigera manuset och vissa elaka röster har till och med velat göra gällande att det egentligen var han som skrev det. Det finns dock belägg för att Mary redan tidigt skrev både dikter och skönlitterära texter som höll mycket hög kvalitet varför detta inte anses troligt.

Percy och Mary var båda (liksom hennes föräldrar) radikala liberaler. De förkastade kungamakt, religion och vidskepelse. De förespråkade jämställdhet mellan könen, demokrati, individuella rättigheter och praktiserade fri kärlek. Under tiden för sin relation hade både Mary och Percy andra kärleksrelationer, Percy bl a med Marys styvsyster Claire, och Mary var involverad såväl med män som med kvinnor.

Födelse och död är inte bara ett tema i *Frankenstein* utan också i hennes levnadsöde. Förutom att endast ett barn av de fem hon födde levde till vuxen ålder så blev hon dessutom änka år 1822, då Percy drunknade i adriatiska havet. Då var Mary endast tjugofem men hade redan skrivit en reseskildring, tre romaner och två dramer, tillbringat nästan fem år på resor genom i Europa och under tio år ingått i sin tids kanske mest betydande och avgjort mest skandalomsusade krets intellektuella. Nu ville hon ta det lugnare och återvända i juli 1823 till England och London med sin son.

Mary ägnade sig åt att redigera och ge ut makens dikter och brev samt åt att skriva ytterligare fem romaner. Hon dog i London i februari 1851 på grund av en hjärntumör som i många år plågat henne med huvudvärk och återkommande förlamningsanfall.

Under sin livstid var Mary Shelley en känd författare, debattör och intellektuell. Efter sin död försvann hon ur litteraturhistorien, ett öde hon delar med en stor majoritet kvinnliga författare. Hon återupptäcktes först när den feministiska litteraturforskningen började studera de kvinnliga författarskap som förtigits eller fördömts i manligt dominerade litteraturöversikter. Men ett av Mary Shelleys verk levde vidare också under de mer än hundra år då hon i övrigt var glömd. Frankenstein.

Frankenstein - Handlingen i korta drag och analys

Frankenstein är till formen delvis in brevroman. Den inleds med ett brev som nordpolsfararen Walton skriver till sin syster. I det berättar han om något fasansfullt som han upplevt. Waltons skepp har under en tid varit instängt av ismassorna, men en dag räddar han livet på en man som verkar galen, men som Walton fattar sympati för. Mannen heter Viktor Frankenstein och han berättar sin historia för Walton, en historia som är så otrolig, fruktansvärd och bisarr att Walton måste ompröva allt han tidigare känt till.

Viktor Frankenstein berättar om hur han växt upp i en otroligt kärleksfull familj och hur han vid sjutton års ålder åkt till Ingolstadt för att studera vid universitetet. Där fastnar han för naturvetenskapen och framför allt för kemin. Han läser alla böcker han kan komma över och går på alla föreläsningar inom ämnet. Det är en sak som särskilt intresserar honom - kroppens anatomi och varifrån livets principer utgår.

Frankenstein är oerhört ambitiös och efter en tid upptäcker han att han kan ge liv åt döda ting med hjälp av elektricitet och bestämmer sig då för att skapa en konstgjord människa av likdelar. Frankenstein har dock inte tänkt igenom konsekvenserna av sitt handlande och när han lyckas i sitt uppsåt och varelsen (som blivit ett groteskt fult och vanskapt monster, trots att Frankenstein verkligen bemödat sig om att göra det vackert) får liv flyr han från platsen. När han kommer tillbaka är monstret borta.

Monstret, som aldrig får något namn, vandrar sedan ensam omkring och försöker lära känna människorna, deras språk och vanor. Till en början är han en god och känslig varelse som längtar efter kärlek och kontakt. Men på grund av sitt skrämmande utseende möts han av hat och rädsla vart han än går, även när han försöker utföra goda gärningar och hjälpa människor. Den ofrivilliga ensamheten och det fruktansvärt bemötande han ständigt får av människorna gör honom desperat och farlig och han vill hämnas på sin skapare för att han har gett honom ett liv som bara är en plåga.

Han börjar sin hämndaktion genom att döda Frankensteins yngre bror. Frankenstein blir utom sig av sorg, men också av skuld eftersom det indirekt är han som är skyldig till mordet. En till familjen närstående flicka blir dömd för mordet och

Frankenstein mår allt sämre. När Frankenstein letar rätt på monstret säger detta att han inte kommer att döda några fler om Frankenstein ger honom en kvinnlig motsvarighet, någon som han kan dela sin kärlek med. Frankenstein lovar att han ska göra detta. Men när han nästan är klar med sin skapelse inser han vad detta skulle kunna innebära. Monstret har ju för sin egen del lovat att bli fredligt och inte döda mer, men den kvinnliga motsvarigheten har inte gjort det. Frankenstein är rädd att han kommer att få ångra även sin nästa skapelse för evigt och förstör den därför när den nästan är helt färdigställd.

Monstret ser detta och blir rasande. Han fortsätter sin hämndturné och dödar inte bara Frankensteins bästa vän utan därefter även hans fru, på själva bröllopsnatten. Frankenstein ser ingen annan lösning än att försöka få tag i monstret och döda det och han jagar monstret land och rike runt. Han är många gånger helt utmattad och förvirrad, men då lämnar monstret mat till honom och visar honom ett tecken på vart han är.

Till sist hamnar de vid Nordpolen där Walton tar Frankenstein ombord på sitt skepp. Och här knyts till sist berättelsen ihop med ramhistorien. Frankenstein dör av de umbäranden han gått igenom vid jakten. Och vid dödsbädden finner sedan Walton monstret. Monstret berättar att han själv mått mycket dåligt av sina hämnddåd, hyst medlidande med Frankenstein och att han föraktat sig själv, men att han inte kunnat agera på något annat sätt givet sin förtvivlan och utstötthet och att han efter hand fyllts av hat i sinnet.

Monstret lovar Walton att själv ta livet av sig genom att bränna sin kropp på bål.

Kontext - Upplýsningen

Romanen skrevs under en tid då upplysningstänkar var rådande och Mary var verkligen ett barn av sin tid. Båda hennes föräldrar var liksom hennes man Shelley och hon själv, radikala liberaler och förkastade kungamakt, religion och vidskepelse. De menade att människans enda väg till kunskap och framsteg gick genom förnuftet.

Upplysningstiden var en kulturhistorisk rörelse i Europa och grunden till upplysningstänkandet lades under 1600-talet, i första hand av tänkare som Francis Bacon och John Locke samt av forskare som Galileo och Isaac Newton. Vid 1700-

talets början var den allmänt omfattande världsuppfattningen fortfarande religiös och mystisk och först under upplysningstiden uppstod en sammanhängande, rationell världsbild utan utrymme för övernaturliga inslag.

Upplysningens grundtankar – som då var revolutionerande men som nu är etablerade – handlar om att människan får kunskap uteslutande genom sina sinnen och därefter når sekundär kunskap genom att förnuftsmässigt binda samman delar av de primära (empiriskt inhämtade) kunskaperna. Detta innebär att all primär kunskap är empirisk och all sekundär kunskap uppnås genom rationellt tänkande. Med detta sätt att tänka måste all kunskap som inte kan beläggas empiriskt förkastas.

Det innebar förstås en stor omställning för religionen där man ansett att kunskap kunde uppnås genom gudomlig insikt eller intuition och hade också negativ inverkan på påstådda vetenskaper som alkemi och astrologi.

Eftersom upplysningens viktigaste idé var tron på människans eget förnuft och en tanke om att alla människor är kapabla att tänka själva, så innebar det att präster, kungar, adel, traditioner eller gamla skrifter inte längre behövde ha rätt.

En annan viktig tanke under upplysningen var att samhället utvecklades bäst av jämlika människor i samverkan och upplysningstänkandet låg till grund för liberalismens krav på åsiktsfrihet, religionsfrihet, yttrandefrihet, avskaffande av ärftliga privilegier liksom på kvinnors likaberättigande och slaveriets avskaffande.

Den allt radikalare religionskritiken och en allt starkare strävan efter samhällsförändringar nådde sin höjdpunkt i den franska revolutionen (1789-1799).

Med upplysningen accelererade också utvecklingen inom naturvetenskaper och tekniken dramatiskt och människans kunskap om sin omvärld utvecklades och förfinades och det är med bakgrund av detta som Mary Shelley skriver sin roman.

Mot slutet av 1700-talet uppstod romantiken, som till stor del var en proteströrelse mot upplysningens empirism.

Teman

Faran i att leka gud

Boken *Frankenstein* kallas ofta för *Frankensteins monster*, men dess originaltitel är

Frankenstein eller den moderne Prometheus. Prometheus var en titan, en gud i grekisk mytologi. Brodern Epimetheus var ansvarig för att ge positiva egenskaper åt varje djur. När det blev människans tur fanns det inget kvar att ge henne. Prometheus tyckte då att människan var överlägsen alla andra djur och beslöt att ge henne en gåva som inget annat djur hade och stal därför elden från gudarna och gav den till människorna. För detta tilltag blev han och mänskligheten straffad av gudarna.

Historien stämmer väl överens med berättelsen om Frankenstein. Det är Frankenstein själv som agerar Prometheus. Boken handlar om vilka ödesdiga konsekvenser det kan få när en ivrig vetenskapsman är besatt av sina experiment och inte inser sina gränser, eller tänker i konsekvenser, utan själv leker gud och försöker bestämma över liv och död.

Shelley ger här ett tydligt budskap: man bör inte försöka bemästra naturen, det är en makt alltför stor för människan att bestämma över. Troligtvis skrev Shelley denna bok som ett inlägg i debatten mot upplysningens tankegångar, där man ville experimentera med allt och förstå alla element i naturen (se *kontext* ovan, om maken Percy Shelleys och Lord Byrons diskussioner).

Här kan man fundera inte bara över vad som är möjligt att åstadkomma givet vissa kunskaper eller tekniska framsteg men också vilket ansvar forskare och vetenskapsmän har. När Alfred Nobel tillverkade dynamiten var inte hans avsikt att det skulle användas för att skada människor, men så blev ju fallet. På samma vis kan man fundera över vilka konsekvenser det kan få om man till exempel tillverkar en robot som har så mänskliga egenskaper som det bara går, (som i SVT-serien *Äkta människor*.)

Den första science fiction-romanen

Många kallar Frankenstein för den första science fiction-romanen. Mary Shelley utgår från den verklighet vi lever i, med de naturlagar och förutsättningar vi känner till. Men hon väljer att spekulera i hur verkligheten skulle kunna se ut, förutsatt att vissa skeenden var möjliga, och vad det i så fall skulle kunna leda till. Romanen handlar alltså om ett vetenskapligt misslyckande som får katastrofala konsekvenser och sådana teman har återkommit ändlöst hos senare sf-författare.

Främlingsfientlighet och ondska

Boken handlar också mycket om hur mänskligheten agerar när den stöter på något som är främmande. Läsaren kommer delvis att sympatisera med monstret och tycka direkt illa om människorna som behandlar monstret på ett sådant dåligt sätt.

Monstret föds inte ont, utan snarare som ett blankt blad. Han har inga onda avsikter från början, men på grund av hur människorna behandlar honom blir han ond.

"Hela byn kom på fötter, somliga flydde, andra anföll mig, tills jag, svårt sårad av stenar och andra kastvapen, flydde ut på öppna landet, och ängsligt sökte skydd i en usel koja som var helt tom och tedde sig eländig efter de palats jag skådat i byn".

Man kan tänka sig att Mary Shelley velat visa att vetenskapsmannens försyndelser är minst lika stora som monstrets, om inte större. I ett efterord till en ny upplaga av romanen har den engelska litteraturvetaren Harold Bloom kommenterat denna paradox: "Monstret är mänskligare än sin skapare".

I många filmversioner och andra tv-program, dramatiseringar och serieversioner har man gjort Frankenstein till en galen puckelryggig vetenskapsman och monstret till en varelse som är ond från det tillfälle han vaknar till liv. Syftet med dessa skildringar har snarare varit att skrämma publiken och man har i och med detta tagit udden av Mary Shelleys naturvetenskapliga och moraliska resonemang.

Frågor att ställa i klassrummet:

- Beskriv Mary Shelleys uppväxt. Vad gjorde den speciell? (Föräldrar, uppfostran.)
- Vad var upplysningen? Vilka idéer var rådande? Hur skilde de sig från tidigare tankegångar?
- Hur kom det sig att Mary Shelley började skriva romanen? (Tävling, men även kanske prova idéer.)
- Beskriv romankaraktären Viktor Frankensteins uppväxt. Vad präglade den? Hur var han som person?
- Hur bygger Viktor ihop sin varelse och hur blir den levande?

- Monstret är inte ont när det "föds". Vad är det som gör monstret ont? Kan man dra paralleller till människor som gör onda handlingar, kan man tänka sig att de blivit sådana på grund av det bemötande de fått?
- Hade Frankenstein kunnat förhindra att monstret blivit ont? I så fall hur?
- När Frankenstein gör liv i monstret har han inte riktigt tänkt över vilka konsekvenser det kommer att få och det leder fram till en katastrof. Vilket ansvar har forskningen idag? Vilka problem kan uppstå?

Inspiration

- Det var i detta området som hon skrev Frankenstein, karta över Geneve:
http://www.worldmapfinder.com/GoogleEarth/En_Europe_Switzerland_Geneve.html
- Att hyra och se: Det finns flera filmer om Frankenstein. *Frankensteins monster* från 1931 i regi av James Whale är en klassiker, med Boris Karloff som Frankensteins monster. Den skiljer sig dock från boken på flera punkter, Frankenstein har blivit en galen vetenskapsman och monstret är i stort sett ont ifrån början, men den har blivit en filmklassiker.
<http://www.imdb.com/title/tt0021884>
- Det kom även en film om Frankenstein 1994 med Robert De Niro som monstret.
<http://www.imdb.com/title/tt0109836/>
- Läs mer om Mary Shelley: http://sv.wikipedia.org/wiki/Mary_Shelley
- Läs mer om boken Frankenstein: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Frankenstein>
- En snabbiografi på engelska om Mary Shelley, hennes föräldrar och make:
<http://www.youtube.com/watch?v=DmAWOq9RdsM>